

Mehmet Âkif'in *Safahat*'ına Yansıyan Çocuk

Dr. Abdülkadir HAYBER

“Rahmetli babam, ‘Âdem olur oğlum ilerde’
Annemse, oturmuş, paşalıklar kuruyordu...”

Mehmet Âkif'in *Safahat*'ı insan manzaralarıyla doludur. 1911'de yayımlanan ilk kitabındaki manzum hikâyelerin önemli bir kısmı, kurgu bakımından klasik hikâyenin bütün özelliklerini taşır. *Hasta, Küfe, Hasır, Seyfi Baba, Koca Karı* ile *Ömer, Mahalle Kahvesi* ve benzerleri bu tür manzumelerdendir. Toplumcu ve halkçı bir sanat anlayışını benimseyen Mehmet Âkif, kendi sanat ve edebiyat anlayışı çerçevesinde çocuklara da yer verir. *Fatih Câmii* (s. 42), *Küfe* (s. 57), *Bayram* (s. 76), *Selma* (s. 82), *Hürriyet* (s. 114), *Koca Karı ile Ömer* (s. 117), *Dirvâs* (s. 137), *Hüsrân-ı Mübîn* (s. 161) ve *Bebek yahut Hakk-ı Karar* (s. 171) bu manzumelerden başlıcalarıdır.¹ Bunlardan, yüksek makamlarda bulunan kimselerin sorumluluğunu ve temsil ettiği halkın içinde bulunduğu durumu yakından bilmesi ve bunlarla ilgilenmesi gerektiğini belirten *Koca Karı ile Ömer* ve *Dirvâs*'ın dışındakiler; Âkif'in yaşadıklarına ya da yakın çevresinde görüp tanıdığı çocuklara yer verdiği metinlerdir.

Aile içinde ve ailenin geleceğe ümitle bakması açısından çocuk önemlidir. Anadolu'daki Türk aile geleneğinde, özellikle erkek çocukların ayrı bir yeri vardır. Çünkü sosyal hayatımızda, ailenin büyük erkek çocuğu belirli bir yaşa geldiğinde, ailenin bütün sorumluluğunu üstlenmesi için yönlendirilirdi. Bu çocuklar, doğdukları günden itibaren kulakları masal ve ninni yerine, gelecekte üstlenecekleri sorumluluklarla doldurulur. Onların üzerine hayaller kurulur, düşler görülür. Böyle bir ortamda büyüyen bir erkek çocuğu, ister istemez hayata bu açıdan bakar. Çünkü anlayışın bu uzantısı günümüzde de görülmektedir. Okula giden ya da gönderilen ilk çocuğun kardeşlerini okutmasından anne ve babasına bakmasına kadar bir sürü beklentiler sayıp dökülür.

1 *Safahat*; Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, Hazırlayanlar: Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı, Kâmil Akarsu, Abdülkadir Hayber, E. Sezai Toplu, İstanbul 1996, sayfa sayıları bu baskıya aittir.

Âkif, çocuklara yer verdiği manzumelerinden *Hüsrân-ı Mübîn*'de annenin babanın kurduğu hayaller ve çocuğun durumuna işaret eder. O, çocuğun dilinden büyüklerinin hayalini;

“Rahmetli babam: ‘Âdem olur oğlum ileride;
Annemse, oturmuş, paşalıklar kuruyordu...”

sözleriyle anlatır (s. 161). Önceleri söylenenlerin ve beklentilerin pek farkında olmayan çocuğun büyüdükçe bunlardan ne kadar etkilendiği ortaya çıkar. Âkif bunu;

“Hep böyle harâp olmada etfâl ara yerde”

mısrası ile belirtir (s. 161).

İçinde bulunduğu çağın gereği olarak oyun ve eğlence çocuklarla birlikte hatırlanır. Mehmet Âkif'in çocukluk hatıralarına yer verdiği *Fatih Camii* ile kendi çocuklarının oyunlarını ve eğlencelerini anlattığı *Bebek yahut Hakkı-ı Karâr* ve *Küfe* bu açıdan önemlidir.

Babasının uslu durmak şartıyla camiye götürdüğü çocuk Âkif, namazda da olsa çocukluğunu yaşayacaktır. Babasının camide namaza durmasından yararlanarak hasırlar üstünde koştuktan başındaki imamesi boncuklu püskülsüz fes yerinde duramaz, dağılan sarık gelişi güzel dolanır; “*Biraz geçer, yine râyet misâli dalgalanır!*” (s. 45) Çünkü çocuk, namazı bitiren son söz olan “âmin” denene kadar kendi dünyasındadır.

Fatih Camii'ndeki çocuk Âkif'in oyununu, yıllar sonra ev içinde kızları Feride ve Cemile bir başka şekilde sürdürürler. *Safahat*'ta babaları olan ve istekleri yerine getirilen mutlu çocuklardan beş yaşındaki Feride ve yedi yaşındaki Cemile, babalarından “hotozlu bebek” isterler. Çocuklarının isteklerini yerine getirme gücü olan mutlu baba Âkif, aldığı bebekleri ve çocuklarının o akşamki sevincini şu mısralarla anlatır:

“Kiraz dudaklı, üzüm gözlü, inci dişli, iki
Edâlı yosma getirdim. Aman o akşamki
Sevinme hâlini bir görmeliydi yavruların!
Durup oturmadılar hiç, dedim: ‘Yatın da yarın,
Bütün gün oynayınız...’ Nerde! Kim yatar? O gece,
-Yemekte sızmaya me'lûf olan- Feride'mce,
Kabûl olunmayacak söz olursa, yatmaktı.” (s. 171)

Feride, uyutmak istediği bebeğine söz geçiremeyince, onu döverek hırpalır, kırıp döker ve sonunda bebeziz kalır. Sonraları gözü ablasının bebeğindedir.

Babanın araya girerek; “kırarsa sana ben başka bebek alırım” demesi üzerine abla bebeğini verir. Fakat Feride azla yetinmez, abla ise bebeğini ister. Baba bu sefer Feride'ye; “Mal olmaz insana, âdet değil emânet mal” diyerek bebeği sahibine vermesini söyler (s. 173). Gözü sürekli ablasının bebeğinde olan Feride, babasının aracılığıyla bebeği bir kere daha alıp verir. Üçüncüde, küçük olmanın verdiği bir duygu ve çocukluğun bütün saflığıyla ablasına; “Bebê'mi ver!” diyerek onun bebeğine sahiplenir.

Sevimli çocukların ufak tefek didişmeleri ile babalarının zaman zaman araya girmesi, ev içinde sanki bir mutluluk tablosu oluşturur. Âkif bunun farkındadır ve bilerek kendi çocukluğunu ve çocuklarını öne çıkarmıştır. Onun *Safahat*'ta yer verdiği diğer çocukların da en azından böyle bir ortamda bulunmalarını arzuladığını söylemek yanlış olmayacaktır. *Küfe*, *Bayram* ve bir yönüyle *Hürriyet*, bu açıdan bakıldığında önemli manzumeler olarak görünürler.

Küfe ve *Bayram*'da babasız çocuklar ile karşılaşılır. Bayram; huzuru ve mutluluğu, coşkulu kalabalıkları, sevinçleri, çocuk civıltılarını hatırlatan önemli bir kelimedir. Çocuk ve bayram arasındaki ilişkiyi anlatırken Âkif;

*“Bayramda güler çehre-i ma'sûm-ı sabâvet,
Ümmîd çocuk sûret-i sâfında ayandır.”*

der (s. 76). Âkif; beyitte ifade edilen çocukların masum yüzlerinin güldüğü ve bu temiz yüzde ümidin görüldüğü, bayram coşkusunun bütünüyle yaşandığı yerlerden Fatih'te gördüklerini anlatır:

*“Baloncular, hacıyatmazcılar fırladıklar,
Horoz şekerleri, civ civ öten oyuncaklar;
Sağında atlıkarınca, solunda tahtirevan;
Önünde bir sürü çekçek, tepende çiftkolan.
Öbek öbek yere çökmüş kömür çeken develer...
Ferâğ-ı bâl ile birden geviş getirmedeler.
Koşan, gezen, oturan, mâniler düzüp çağırın
Davullu zurnalı “dans!” eyleyen, coşup bağırın
Bu kâinât-ı sürûrun içinde gezdikçe
Çocukların tarafındaydı en çok eğlence.” (s. 76-77)*

Bayram coşkusu içinde eğlenenler arasında, “Bir ihtiyar kadının koltuğunda” bir kız çocuğunun sürekli ağlaması, gelip geçenlerin dikkatini çeker. Çocuğun neden ağladığını soranlara yaşlı kadın;

“Yetim ayol... Bana evlât belâsıdır bu acı.

Çocuk değil mi? ‘Salıncak!’ diyor...”

sözleriyle cevap verir (s. 78). Birilerinin salıncakçıya yetim sevindirmenin sevabını hatırlatarak rica etmesiyle ağlayan çocuk sevinenler arasına katılır. Kendi yorumunu katmadan gördüklerini anlatan Âkif’in gözler önüne serdiği bu manzara hemen her yerde yaşanmaktadır. Bütün hüner, ağlayan çocukları salıncığına bindirerek sallayıp avutacak ve onlara bayram sevincini yaşatacak olan bir salıncakçı olabilmek!..

Bayramdaki coşkunun bir benzeri de *Hürriyet*’te yaşanır. Burada söz konusu edilen hürriyet, 1908 Meşrutiyet’idir. Âkif, bu hürriyet anlayışının doğurduğu kargaşayı *Safahat*’ın ikinci kitabı olan *Süleymâniye Kürsüsü*’nde, Abdürreşit İbrahim Efendi’nin dilinden genişçe anlatır. Abdürreşit İbrahim Efendi’nin gözlemlerine göre; çocukların hürriyetin tadını gönüllerince çıkarabilmeleri için bütün okulların sürekli olarak kapatılmasını acı bir mizah örneği olarak ortaya koyar. *Süleymâniye Kürsüsü*’nde adındaki büyük eserin belirtileri veya çocuklarla ilgili bir yönüyle daha önceleri yazılan *Hürriyet* adındaki manzumede karşılaşılr.

Çocuklar, ellerinde bayraklar, “Yaşasın hürriyet!” çığlıklarıyla koşuşurlar. Dillerindeki vatan şarkılarıyla etrafı çınlatırlar.

Beş ve altı yaşlarında küçüğü kız ve büyüğü oğlan olan iki çocuk; ellerindeki kocaman bayraklarla düşe kalka hürriyet sevincine katılırlar. Dedeleri onları gezdirip eğlendirmektedir. İki kardeş, her tarafı çın çın öttüren koşuşmaları görünce yerlerinde duramazlar. “Âbaba” dedikleri dedelerinin izniyle onlar da ötekilere katılarak eğlencelerini sürdürürler. Torunlarının sevincini gören dedeleri;

“Âh bir kere gelip görse Yemen’den babanız!”

diyerek gözlerinden yaşlar döker (s. 115).

Safahat’taki çocuklar arasında Âkif’in yeğeni olan ve beş yaşında ölen Selma bir yana bırakılacak olursa, *Küfe*’deki Hasan’ın hepsinden ayrı bir yeri vardır. Çocukların aile içindeki yeri ve önemi, eğitimi ve geleceği, Âkif’in görüş ve düşünceleri *Küfe*’de bir araya getirilmiş duygusunu uyandırır.

On üç yaşındaki Hasan, *Safahat*’taki çocukların yaşça en büyüğüdür. İstanbul’un kenar mahallelerinden birinde yaşayan ve hamallık yapan babası ölmüş olan bir çocuktur. Babasının ölümüyle, daha o yaşta bir ailenin yükü onun üzerine kalmıştır. Hasan okumak ister. Komşunun gelini onun zihninin açık olduğunu söyleyerek yatılı okullarda zabıt olan dayısının aracılığıyla Hasan’a okul düşü gördürür; fakat Hasan, gördüğü düşün güzelliklerini tanımadan

uyandırılır ve babasının sekiz yıl yük taşıdığı küfesiyle karşı karşıya getirilir. Annesinin ağzından Hasan'a söylenen;

"Onunla besleyeceksin ananla kardeşini.

Bebek misin daha öğrenmedin mi sen işini?"

sözleri, Hasan'ın düşünüyü karabasana çevirmiştir (s. 57).

Sokakta karşılaşılan yabancı birinin söylediği sözler ne kadar etkili olur, bilinmez; ama Âkif, benimsediği sanat anlayışının ve mensubu olduğu toplumdaki sosyal geleneğin etkisiyle kabuğuna çekilmeyerek kendi dışındaki dünya ile ilgilenir. Sokakta karşılaştığı Hasan ile annesi arasındaki konuşmalara şahit olduğunda, Hasan'a öğüt vermekten kendisini alamaz:

"-Hasan, dinle,

Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetle.

Benim de yandı içim anlayınca derdini...

Fakat, baban sana ısmarlayıp da gitti sizi.

O bunca yıl çalışıp alınının teriyle seni

Nasıl büyüttü? Bugün, sen de kendi kardeşini,

Yetim bırakmayarak besleyip büyütmelisin." (s. 58)

Hasan'ın isyanı Âkif'i yıldırılmaz. Ona ayıp olan tek şeyin "işlerken el, yürürken ayak" "dilencilik" yapmak olduğunu söyler.

Hasan'ın asıl isyanı, küfe ile hamallık yapmaktan çok, onu sonuna kadar göremediği düşünden uyandıran kadedir. O, gönlünden geçenlere, daha çok komşu gelinin sözlerindeki dünyadan bakmaktadır. "Yatı mekteplerinde zabıt" olan biri vardır burada. Komşu gelinin dayısı olan zabıt, Hasan'ı mektebe koyacak ve çocuk okuyarak adam olacaktır. Ancak, ahengin bozulmasıyla çocuk, ezmek istediği küfeyi sırtına alarak çarşı pazar dolaşmaya başlamıştır. Sırtında küfe dolaşırken, yük taşıyabilmek için gelip geçenlerin gözünün içine bakmaktadır. Âkif'in sık sık tekrarladığı "İşlerken el, yürürken ayak", "ayıp" olan "dilencilik" yapmamak için; annelerin, babaların, "el pembe, gül pembe" çocuklarına aldıkları renk renk ve çeşit çeşit yiyecekleri onların evlerine taşımak istemektedir.

Her anne baba, çocuğunun bu ikincilerden olması için çırpınıp durur. Gezmek, eğlenmek, yemek, içmek, onların en tabii hakkıdır. Hatta Âkif bu konuda, çocuğuyla birlikte kendisini ortaya koymaktan çekinmez. Onun, "yaramaz" olduğu için "evde dinlenip duramaz" dediği çocuğunu gezdirip eğlendirmek için Fatih'e götürmesi bundan ileri gelmektedir. Küçük ölçülerle belirli kalıplara hapsedilemeyen her büyük sanatçı gibi Mehmet Âkif'in de

en önemli özelliklerinden biri, geniş bir dünyayı kucaklamış olmasıdır. O, böyle bir dünya ile toplumdaki ayrılmadığı gibi, toplumun dışında kalmayı da düşünmemiştir.

Mehmet Âkif'in *Küfe*'de üzerinde durduğu çocuklardan üçüncüsü bir fert değil, topluluktur. Bunlar; Hasan'ın düşü olan okuldan çıkan çocuklardır. Hasan, perişan bir durumda yük dolu küfeyi taşımaya çalışırken, düşünüyü kurduğu okuldan çıkan cıvıl cıvıl çocuklar evlerine koşmaktalar. Hasan da onların arasında olmak istemişti; fakat artık, taşıdığı yükün altında, karşısında canlanan düşündeki ideale bakacak hâli kalmamıştır.

Küfe'deki üç çocuktan ilki; "Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz" denilen çocuklardır. Bunlar; bebekle oynayan Feride ile Cemile, babasıyla camiye giderek hasırlar üzerinde yuvarlanan çocuk Âkif ve benzerleridir. "Fakat Hasan..."

Çocuklardan ikincisi, Hasan'ın düşü olan okuldan çıkan çocuklardır. Bunların durumu;

"Evet, bu yavruların hepsi, pür-şürûd-ı şebâb,

Eder dururdu birer âşiyân-ı nûra şitâb

Birazdan oynayacak bunların hepsi, ne iyi,"

mısralarıyla anlatılır (s. 59). Kötülüklerden kurtulmak için eğitim görmek, Âkif'in ülküsünün en önemli yönlerinden biridir. "Fakat Hasan..."

Çocuklardan üçüncüsü *Safahat*'ta en çok karşılaşmış olan Hasan ve benzerleridir. Bunlar öksüzler, yetimler, fakirler, zavallılar, küçük yaşlarda hayatın bütün ağırlığını omuzlarında taşıyanlardır. Bunlar; Âkif'in, Hasan'ın şahsında gördüğü "ayaklı sefalet"lerdir. O, bunlar hakkındaki duygularını Hasan'ın içine yuvarlandığı son durumu karşısında söylediği şu iki mısra ile ifade eder:

"O, yük değil, kaderin bir cezâsı ma'sûma..."

Yazık, günâhı nedir, bilmeyen şu mahkûma!.." (s. 59)